

Μ Ν Η Μ Ο Σ Υ Ν Η

ΕΤΗΣΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΟΟΣ
1980-1981

Α Ν Α Τ Υ Π Ο Ν

Γ. Χ. ΧΙΟΝΙΔΗ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΡΑΜΜΑ (1863) ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ
ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΑΡΜΑΤΟΛΟΥ ΤΟΥ ●ΑΥΜΠΟΥ
ΔΗΜΟΥ Α. ΛΑΖΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1981

09
0

12/1/82

Θανάση Βασιλόπουλου ✓

ΜΗΤΡΕΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΒΡΑΙΟΘΕΩΝ ΒΕΡΟΛΙΑΣ

Αριθμός εισαγωγής:

71419

Πρωτόνια εισαγωγής:

F-4-95

Ταξινωματικός αριθμός:

938 409

711
T12B

100809

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΡΑΜΜΑ (1863) ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΤΟΥ ΚΛΕΦΤΑΡΜΑΤΟΛΟΥ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΔΗΜΟΥ Λ. ΛΑΖΟΥ

Ἡ ἱστορία τῆς οἰκογένειας τῶν Λαζαίων, τῶν περίφημων κλεφταρματολῶν τῆς Μηλιαῖς¹ τοῦ Ὀλύμπου, παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιατί τὰ μέλη τῆς ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στὴν προεπαναστατική, στὴν ἐπαναστατική ἀλλὰ καὶ στὴ μετεπαναστατική περίοδο τῆς ἐθνεγερσίας τοῦ 1821, στὸν Ὀλυμπο, στὴ Μακεδονία, στὴ Θεσσαλία καὶ ἀλλοῦ, καὶ ἡ δράση τους κράτησε δύο αἰῶνες, μιὰ καὶ ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ σταμάτησε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα. Κι ὁμως, ὅσα γνωρίζομε γιὰ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ εἶναι, ἀσφαλῶς, λιγότερα ἀπ' ὅσα ἀγνοοῦμε, ἂν καὶ τελευταῖα πλουτίστηκαν οἱ σχετικὲς πληροφορίες πὺ ἀποκτήσαμε².

Στὴν προσπάθεια νὰ συμβάλω στὴν ἀπόκτηση, δημοσίευση καὶ ἀξιοποίηση τῶν σωζομένων σχετικῶν ἐγγράφων, καταχωρῶ πῦ κάτω ἓνα κείμενο, πὺ εἶχα τὴν τύχη νὰ ἀποκτήσω (1981) στὰ πλαίσια νέας σειρᾶς ἐγγράφων ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς σημαντικῆς τούτης οἰκογένειας, ἀπὸ δεύτερη δωρεὰ φίλου τῆς Ἱστορίας, ὁ ὁποῖος μοῦ εἶχε δωρίσει καὶ προηγουμένως (1975) ἄλλα ἐγγραφα, τῆς ἴδιας οἰκογένειας καὶ τῆς αὐτῆς προελεύσεως³. Ἀπ' αὐτὴν τὴ δεύτερη σειρὰ διαλέγω καὶ δημοσιεύω πῦ κάτω ἓνα ἀνεκδοτο γράμμα, πὺ τὸ ἔστειλε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, στὶς 5 Ὀκτωβρίου τοῦ 1863, ἡ μητέρα τοῦ Δήμου Λάζου στὸν γιό της, πὺ βρισκόταν στὴν Ἀταλάντη⁴. Εἶναι γραμ-

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζαίων εἶχε σὰν ὀρητήριό της τὸ χωριὸ ("Ἄνω) Μηλιά τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Πιερίας, γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει (1971) χειρόγραφη ἱστορία τοῦ ἱερωμένου Γεωργίου Τσιρώνη, ἀποτελούμενη ἀπὸ 141 σελίδες.

2. Βλ. σχετικά στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία καὶ ἡ ἐπανάσταση εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822 (μετὰ ἀνεκδότων ἐγγράφων καὶ νέων στοιχείων περὶ τῶν Λαζαίων καὶ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου - Ὀλυμπίου), Θεσσαλονίκη 1975, καὶ κυρίως τίς σσ. 72-76 καὶ 83-84, καὶ τοῦ Ἰδίου, Ἀνεκδοτα ἐγγραφα καὶ ἀγνωστα στοιχεῖα γιὰ κλεφταρματολοὺς καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση (1821-1822) στὴ Μακεδονία καὶ ἰδιαιτέρα στὸν Ὀλυμπο, Μακεδονικά 20 (1980) 103-165 καὶ συγκεκριμένα τίς σσ. 134-137, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἄλλη βιβλιογραφία.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἀνεκδοτὴ ἐκθεση γιὰ τοὺς κλεφταρματολοὺς Λαζαίους καὶ γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1854, Μνημοσύνη 7 (1978-1979) 350-352.

4. Γιὰ τὴν Ἀταλάντη βλ. στοῦ Σταθῆ Ἐλ. Κακλάμανου, Ἀταλάντη, 1800-1828, Θεσσαλονίκη 1980. Γιὰ τὸν συνοικισμό τῶν Μακεδόνων, τῆς Νέας Πέλλας Ἀταλάντης, δημοσίευσα μελέτη, στὰ πλαίσια γενικότερης συλλογῆς μὲ ἐγγραφα, πὺ ἀναφέρονται στὴν τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, στὰ Μακεδονικά 14 (1974) 86-97. Δύο σειρὲς ἐγγράφων ἀπὸ τὸ σχετικὸ ἀρχεῖο ἐξέδωκε ὁ Γρηγόριος Βέλκος, δ.π.π., 19

πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν σελίδα μιᾶς μονόφυλλης κόλλας, χρώματος ἀνοιχτοῦ γκρι (διαστάσεων 0,27X0,21), τῆς ὁποίας ἔχει καταστραφῆ σὲ μερικὰ σημεῖα ἢ ἀριστερὴ πλευρὰ ἀπὸ ὑγρασία καὶ εἶναι δυσκολοδιάβαστη σ' αὐτά. Τὸ πρωτότυπὸ τοῦ τὸ ἔχω στὸ ἀρχεῖο μου. Καταχωρίζω πρῶτα τὸ κείμενο (μὲ τὴν ἀνορθογραφία καὶ τὴν ἀσυνταξία του). Θ' ἀκολουθήσουν μερικὲς παρατηρήσεις μὲ προσπάθεια ν' ἀξιοποιηθοῦν οἱ πληροφορίες πού μᾶς δίνει:

Πρὸς τὸν υἱὸν μου Δῆμον ἀσπάζωμαι 1863 8βρίου 5

θεσσαλονίκη

Μὲ τὸ παρὸν μου σπεύδω νὰ ἐροτίσω διὰ τὸ αἴσιον τῆς ποθυτῆς μου ὑγεία σας καὶ γὰρ καλῶς ὑγιένω μέχρι τοῦδε, δὲν ἔμπορῶ νὰ καταλάβω τί μὲ ἐρίζετε ἐδῶ χωρὶς νὰ ἔχετε καμὴν ἔγνεϊαν διὰ ἐμὲ ἐγὼ δὲν ἤμαι καθὼς μὲ ὑξεύρετε τώρα ἐσχελίστικα καὶ ἀπὸ χεῖρας καὶ ἀπὸ πόδας καὶ δὲν ἤμαι ἀξία νὰ σπαράξω ἀπὸ τὸν τόπον μου λοιπὸν κάμτε τί θὰ κάμτε ἢ νὰ κάμτε τρόπον τινὰ νὰ στύλετε νὰ μὲ πάρτε ἢ νὰ μὲ στύλετε μεναῖον διότι γνωρίζετε καλῶς ὅπου ἤμαι γραία γυναῖκα καὶ θέλω πολλὰ πράγματα γνωρίζετε καὶ τὴν ἀδελφὴν σας ὅπου εἶναι ἀδύνατη καὶ τί θὰ μὲ κάμη διότι τὰ παιδιὰ τῆς εἶναι ἀκόμη ἀδύνατα ἐγὼ θέλω πρῶτον μὲν ξεχοριστῆ κάμαραν λοιπὸν εἶναι ἀτῆ ἀξία νὰ μὲ νυκιάσῃ ἐμένα καὶ νὰ δίδῃ ξεχοριστὸν κυρὰν, γιὰ τὸ χορὸν νὰ μὴν ἔχετε καμὴν ὑποψίαν διτι πέρνομεν τίποτες οὔτε ὀβολὸν ἔχουμεν τώρα πέντε χρόνους ὅπου δὲν ἐπίραμαι, λοιπὸν πάλιν σᾶς ξαναγράψω ἐὰν σᾶς ἔρχοντε τὰ ἔξοδα βαριτὰ στύλετε καὶ πάρτεμαι διότι(;) ... καὶ (;) τὰ χρήματα ὅπου μὲ στέλντε σεῖς δὲν μὲ φθάνουν οὔτε διὰ ψωμί, ἔτσι γράφω καὶ (;) εἰς(;) τὸν Τόλον (= Τόλιον) καθὼς γράφω καὶ σένα λοιπὸν ὀμίλισατε οἱ δύο σας καὶ διτε τί θὰ κάμτε μίαν ὥραν προτύτερα διότι δὲν ἔμπορῶ πλέον ἔκαμα μεγάλην ὑπεμονὴν ἀλλὰ βλέπω πῶς διτι δὲν ἔχετε κανέναν σκοπὸν, τώρα λοιπὸν παιδοῦ μὲ νὰ ἔχετε τὴν εὐχὴν μου καὶ νὰ μὴν σᾶς βλασφημίσω τώρα εἰς τὰ γράματα νὰ μὲ κάμτε διτι ἔμπορῆσατε ἢ θυγάτηρ μου Τρυναταφυλὰ μὲ βλέπει καλῶς ἀλλὰ μὲ ξυρὰ ὀμμάτια ἀλλὰ ἀπὸ ἔξωδα δὲν ἔμπορῆει διότι δὲν ἔχει τοὺς τρόπους σκευθεῖτε λοιπὸν καὶ κάμτε διτι σᾶς φοτίζει ὁ θεὸς - καὶ μένω - ἢ φυλτάτη σας μήρηρ (= μήτηρ).

τὴν νύμφη μου τὴν ἀσπάζωμαι ἐκ ψυχῆς Ἰωάννην καὶ Ἀλέξανδρον Μαριγῶ καὶ Βασίλικη τὰ φυλῶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγὼ τὸ κορμὴ μου ἦναι εἰς θεσσαλονίκη ἀλλὰ ἡ γνώμη πάλιν ἦναι εἰς ἐσᾶς ἔσσο νὰ σφαλλῶ τὰ ὀμμάτια μου.

Ἡ ἀδελφὴ σας Τρυναταφυλὰ σᾶς ἀσπάζετε μὲ τὰ δαιδιά (= παιδιὰ) τῆς ὁ γαμπρὸς μας Δημήτριος σᾶς ἀσπάζετε μὲ τὴ Συζυγὸν του Μεταξάν, ἐὰν στύλεται γράμμα τὸ ἐπνανόγραμμα νὰ λέγη Ἀχύλεος Δηδάσκαλος τοῦ Ἀλυλοδιδακτικοῦ σχολείου.

(Στὴν πίσω σελίδα τοῦ γράμματος γράφονται)

Πρὸς τὸν κύριον Δῆμον Λάζου Εἰς Ταλάντην).

1. Ἡ μητέρα τοῦ Δήμου Λάζου, πού τὸ ὄνομά τῆς δὲν μνημονεύεται στὸ γράμμα ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ἦταν Αἰκατερίνη ἢ Μαριγῶ¹, εἶναι ἡ γυναίκα

(1979) 195-239 καὶ 20(1980) 253-282. Ἀπὸ ἄλλο γράμμα τοῦ Γ. Ν. Γεωργαντζίνου (πού ἔχω, ἐπίσης, στὸ ἀρχεῖο μου), τῆς 15.7.1863, πρὸς τὸν Δῆμο Λάζο, πληροφοροῦμαστε διτι ὁ Δῆμος ὑπηρετοῦσε δασονόμος «Εἰς Δαδίον», ὅπως ἦταν ἡ παλιὰ ὀνομασία τῆς σημερινῆς Ἀμφίκλειας τῆς Λοκρίδας, τοῦ νομοῦ Φθιώτιδας.

1. Τοῦτο ὑποθέτω καὶ συμπεραίνω ἐμμεσα, στηριζόμενος στὸ γνωστὸ ἔθιμο (καὶ τῶν Ἑλλήνων νὰ δίνουν τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαγιάς (ἀπὸ τὸ σὸί τοῦ πατέρα) στὸ πρῶτο ἀρσενικὸ ἢ θηλικὸ παιδί τῆς νέας οἰκογένειάς τους. Ἡ κόρη τοῦ μεγαλύτερου γιου τοῦ Λιόλιου, δηλαδὴ τοῦ Τόλιου, καὶ ἐγγονὴ τῆς ἐπιστολογράφου, λεγόταν Αἰκατερίνη.

του Λιόλιου¹ Λάζου και συνεπώς ή νύφη του γέρου Λάζου, του "Εξαρχου². Είχε και μία θυγατέρα, την Τριανταφυλλιά, πέραν του γνωστού άλλου παιδιοῦ της, του Τόλιου³, και τῶ δύο ἀγοριῶν πού είχαν σκοτωθῆ νωρίτερα⁴. Είναι μάλιστα πιθανόν νά είχε και δεύτερη θυγατέρα⁵. Ἐτσι, μαθαίνομε ὅτι ὁ Λιόλιος Λάζος εἶχε ἀποκτήσει 5-6 παιδιά.

2. Ἐντυπωσιάζει τὸ ὕφος τοῦ γράμματος, γιατί διατρανώνει σταράτα, μὲ τραγική και ἀφοπλιστική εὐκρίνεια, τῆ φτώχεια και τὴν ἀπελπισία τῆς ἡρωίδας⁶ μητέρας και Ἑλληνίδας γυναίκας, πού ζοῦσε μὲ ἀνυπόφορη ἀνέχεια

Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 76. Ἡ μεγαλύτερη ὁμως πρώτη ἐξαδέλφη τῆς Αἰκατερίνης, κόρη τοῦ μικρότερου γιοῦ τοῦ Λιόλιου, τοῦ Δήμου, λεγόταν Μαριγώ και ἡ μικρότερη ἀδελφή της ὀνομαζόταν Βασιλική, ὅπως μνημονεύεται και στὸ γράμμα. Πρβλ. και Γ. Χ. Χιονίδη, Ἀνέκδοτα..., σ. 136. Ἡ Μαριγώ ὁμως γεννήθηκε νωρίτερα (1837) ἀπὸ τὴν Αἰκατερίνη (1842) και συγκεκριμένα τὴν περνοῦσε πέντε χρόνια.

1. Βλ. γιὰ τοῦτον στοῦ Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σσ. 72, 83 και 84 και τοῦ Ἰδιοῦ, Ἀνέκδοτα..., σσ. 134-137, ὅπου και λοιπὴ βιβλιογραφία.

2. Βλ. Νικολάου Κασομούλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, Εἰσαγωγή και σημειώσεις τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, τ. Α', Ἀθήναι 1939, σσ. 11, 18, 22 και 40, Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ πολεμικοὶ ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον (ἀρματολοί, κλέφτες και πειραταί), Μακεδονικά 7 (1966-1967) 31-76 και συγκεκριμένα τίς σσ. 52-53. Τὰ αὐτὰ γράφονται και στὸ βιβλίον τοῦ Ἰδιοῦ, Ἀρματολοί και κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐκδ. 2α, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 56. Πρβλ. Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ', Θεσσαλονίκη 1973, σσ. 398-399 και Ἰωάννου Πετρώφ, Περίδοξος κλεφτουριά τῆς Μακεδονίας. Βιογραφία 28 κλεφταρματολῶν της. Εἰσαγωγή, μετὰ καταλόγου τῶν ἀνεκδότων ἐργῶν τοῦ Πετρώφ, προσθήκαι και ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 26, 61-62, 132, 181 και 190, ὅπου και λοιπὴ βιβλιογραφία. Γιὰ τὴ δράση και τὸν θάνατον τοῦ Γέρο Λάζου και τοὺς ἀγῶνες τῆς οἰκογένειας τῶν Λαζαίων βλ. τῶρα στοῦ Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σσ. 72-74. Πρβλ. τοῦ Ἰδιοῦ, Ἀνεκδοτὴ ἐκθεση..., σ. 351 και τοῦ Ἰδιοῦ, Ἀνεκδοτα ἐγγραφα..., σσ. 134-137, ὅπου δημοσιεύονται καινούργια στοιχεῖα, δηλαδὴ ἐκθέσεις μελῶν τῆς οἰκογένειας και ἀποκαθίσταται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια γιὰ τὸν τρόπο και τὸν χρόνο τοῦ θανάτου τοῦ Ἐξαρχου, τοῦ Λιόλιου κλπ.

3. Βλ. γιὰ τοῦτον Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 87 (τοῦ εὐρετηρίου κωλίων ὀνομάτων) και τοῦ Ἰδιοῦ, Ἀνεκδοτα..., σσ. 134 κ.έ., και τῆ βιβλιογραφία, πού μνημονεῖθηκε στὴν προηγούμενη σημείωση.

4. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σσ. 74 και 84.

5. Στὸ τέλος τοῦ γράμματος γράφεται ὅτι τοὺς ἀσπάζεται ὁ γαμπρός τους Δημήτριος και ἡ γυναίκα του Μεταξιά. Μεταξιά λεγόταν και ἡ χήρα τοῦ Ὀλυμπίου Διαμαντῆ. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 77. Ὁ πατέρας τῆς Μεταξιάς Ὀλυμπίου-Διαμαντῆ λεγόταν, ἐπίσης, Δῆμος. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἀνεκδοτὴ ἐκθεση..., σ. 351. Ἴσως, νά ὑπῆρχε κάποια συγγένεια τῶν δύο οἰκογενειῶν. Πιθανόν, γυναίκα τοῦ γαμπροῦ τους Δημήτριου νά ἦταν ἄλλη κόρη ἢ, ἀλλιώτικα, ἐγγονή (κὸρη τῆς Τριανταφυλλιάς) τῆς γερόντισσας Λάζου, ἀφοῦ ὁ Δημήτριος ἦταν γαμπρός τους.

6. Πράγματι, ἡ μητέρα Λάζου ἔμεινε χήρα ἀπὸ τὸ 1814, ὅταν οἱ Τοῦρκοι κρέμασαν τὸν ἄντρα της Λιόλιο, στὴν Κωνσταντινούπολη, και δύο ἀγόρια της κἀχαν στὴ Χίο.

στά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς της¹ καὶ μάλιστα τόσα χρόνια μετὰ τὴν Ἰδρουση καὶ τὴ στερέωση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δηλαδὴ στὰ 1863, ἂν καὶ ἡ οἰκογένειά της πρόσφερε πολλές καὶ μεγάλες θυσίες στὸν ἀγῶνα τῶν Πανελλήνων, ἀφοῦ ὁ πεθερὸς της δολοφονήθηκε, ὁ ἀντρας της Λιόλιος κρεμάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ δύο ἄλλα παιδιὰ της κἀγκαν στὴ Χίο, χάρια ὅτι ὑπῆρξε καὶ πλῆθος ἄλλων κοντινῶν συγγενῶν πού ἐβαψαν μὲ τὸ αἷμα τους τὸ χῶμα τῆς ἀγωνιζόμενης πατρίδας. Ἄλλωστε, μεγάλη ἦταν ἡ προσφορὰ τῶν Λαζαίων καὶ σὲ ὑλικά ἀγαθὰ. Καὶ ὅμως, τὸ μόνο πού «ἡ Λιόλαινα» ζητοῦσε, καὶ ἀποτελοῦσε τὸ ὄνειρό της, ἦταν νὰ ἐξασφαλίσῃ μιὰ δική της «κάμαρα», ἓνα ἰδιαιτέρο δωμάτιο, κοντὰ στὰ παιδιὰ καὶ στὰ ἐγγόνια της.

3. Μαθαίνομε ἀκόμα ὅτι ἀπὸ τὴν πεοιουσία πού εἶχαν οἱ Λαζαῖοι στὸ χωριό² δὲν ἔπαιρναν εἰσοδήματα ἀπὸ τὸ 1857-1858 καὶ ὕστερα. Γι' αὐτὸ ζητοῦσε ἡ μητέρα ἀπὸ τὸν γιὸ της Δῆμο, ὅπως καὶ ἀπὸ τὸν ἄλλο γιὸ της, δηλαδὴ

Βλ. Γ. Χ. Χιοῦνίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σσ. 72, 74 καὶ 83-84. Κι ὅμως κατέληξε νὰ ψωμοζῆτῇ, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ οἱ περισσότεροι λοιποὶ ἀγωνιστές. Βλ. τὴ λογοτεχνικὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος στὸ γνωστὸ διήγημα τοῦ Γιδάννη Βλαχογιάννη, «Ὁ ἀγωνιστής», στὴ συλλογὴ «Ἄπαντα τῶν Νεοελλήνων κλασικῶν», Βλαχογιάννης, τόμ. 6ος, Ἀθῆναι [1967], σσ. 173-179.

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ γιοὶ της Δῆμος καὶ Τόλιος γεννήθηκαν γύρω στὰ 1804 καὶ 1803, ἀντίστοιχα. Βλ. Γ. Χ. Χιοῦνίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 76 καὶ τοῦ Ἰδίου, Ἄνεκδοτα... σ. 135. Ἐπομένως, ἡ ἴδια πρέπει νὰ γεννήθηκε τουλάχιστο 15 χρόνια νωρίτερα, δηλαδὴ τὸ ἀργότερο γύρω στὰ 1785, ἀφοῦ, μάλιστα, ὁ ἀντρας της Λιόλιος γεννήθηκε τὸ ἀργότερο τὸ 1760-1761, δεδομένου ὅτι ὁ πατέρας του καὶ πεθερὸς της γέρο-Λάζος δολοφονήθηκε στὰ 1760. Ἄρα, στὰ 1863 ἡ μητέρα Λάζου ἦταν τουλάχιστο 85 χρόνων, ἂν ὄχι καὶ πολὺ περισσότερο. Δὲν ξέρομε πότε πέθανε. Πάντως, ζοῦσε μέχρι τὴ 2.4.1864, ὅποτε συμπεριλαμβάνεται (σὲ πιστοποιητικὸ) στὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ Δήμου Δ. Λάζου, πού φαίνεται πὼς τὴν πῆρε πιά μαζί του, μετὰ τὸ συγκινητικὸ τοῦτο γράμμα της, ἢ, ἀλλιῶς, τὴν ἀναφέρει ἀπλὰ σὰν μέλος γιατί τὸν ἐπιβίωσαν μὲ τὴ διατροφή της. Ἀπὸ πιστοποιητικὰ τοῦ δημάρχου τῆς Ν. Πέλλας τῆς Ἀταλάντης γνωρίζομε ἤδη ὅτι ὁ 60χρονος τότε (1863) Τόλιος Δ. Λάζος εἶχε (1865) γυναῖκα, τὸν γιὸ του Γεώργιο, ἡλικίας 25 χρόνων καὶ θυγατέρα, ἄγαμη καὶ ἡλικίας 23 ἐτῶν, τὴν Αἰκατερίνη καὶ δι εἶχε ἓνα σπῆτι, ὅπου κατοικοῦσε «... καὶ οὐδεμίαν ἄλλην πρόσοδον πλὴν τῆς ἐκ δρχ. 40 συν-ἀξέως του μηνιαίας καὶ εὐρίσκειται ἐπομένως εἰς μεγίστην καὶ δεινὴν πενίαν, ἀδυνατῶν ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν θυγατέρα του». Βλ. σχετικὰ στοῦ Γ. Χ. Χιοῦνίδη, Ἡ ἐκστρατεία..., σ. 76. Ὁ 59χρονος (1863) Δῆμος Δ. Λάζος, ἐξάλλου, εἶχε (1864) γυναῖκα, τὴ μητέρα του, τὸν γιὸ του Ἰωάννη, ἡλικίας 25 χρόνων, τὸν γιὸ του Ἀλέξανδρο, 20 χρόνων καὶ τὴς θυγατέρες του Μαρिγῶ, 27 χρόνων, ἄγαμη, καὶ Βασιλική, 10 χρόνων. Ἦταν ἰδικιότης ἐνὸς σπιτιοῦ, ὅπου κατοικοῦσε, καὶ ἐνὸς ἀμπελιοῦ, ἀπὸ ἓνα στρέμμα. Τέλος, ἔπαιρνε μηνιατικὴ σύνταξη 45 δραχμῶν. Βλ. Γ. Χ. Χιοῦνίδη, Ἄνεκδοτα ἐγγραφα..., σσ. 135-136. Πρέπει ὅμως νὰ ἐπαναλάβομε ὅτι τότε (1863) ὑπηρετοῦσε καὶ σὰν δασονόμος — ὅπως σημειώθηκε — καὶ πρέπει νὰ εἶχε καὶ ἀνάλογο μισθό. Πάντως, καὶ οἱ δύο ἀγωνιστές, οἱ γιοὶ τοῦ Λιόλιου, ζοῦσαν ὅπωςδήποτε «μὲ ἐντιμὴ φτώχεια».

2. Μὲ τὴ λέξη χωριό πρέπει νὰ ἐννοεῖται ἡ (Ἄνω) Μηλιά. Ὁ Ἰωάννης Πετρώφ, δ.π.π., σ. 62, γράφει ὅτι γενετείρά τους ἦταν ἡ Κατερίνη. Προφανῶς, ὅμως, ἀναφέρει τὴν πόλη τούτη, ἐπειδὴ ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς.

τὸν Τόλιο, νὰ τὴν πάρουν μαζί τους, στὴν Ἀταλάντη, γιὰτὶ στὴ Θεσσαλονίκη (ὅπου βρισκόταν) ἔνιωθε ἐγκαταλειμμένη καὶ ἡ ψυχὴ τῆς καὶ ἡ ἐργασίᾳ τῆς ἦταν συνέχεια στὰ ἐγγόνια τῆς· πού ζοῦσαν μακριὰ τῆς. Καὶ ἡ ἀδελφὴ τῶν Δήμου-Τόλιου, ἡ Τριανταφυλλιά (μὲ τὴν ὁποία ζοῦσε ἡ μητέρα τους, στὴ Θεσσαλονίκη), ἦταν παντρεμένη καὶ εἶχε παιδιὰ. "Ενας γαμπρός τους λεγόταν Δημήτριος καὶ ἡ γυναίκα του ὀνομαζόταν Μεταξιά.

4. Τέλος, ἡ μητέρα τοῦ Δήμου Λάζου τοῦ ἔγραφε ὅτι τὸ ἀπαντητικὸ γράμμα του ἔπρεπε νὰ ἀποσταλῆ στὴ διεύθυνση τοῦ Ἀχιλλέα, πού ἦταν δάκκαλος στὸ Ἀλληλοδιδασκτικὸ Σχολεῖο τῆς Θεσσαλονίκης².

Αὐτὸ εἶναι λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τοῦ γράμματος μιᾶς Ἑλληνίδας μητέρας ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἡρώιδας, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀξία του εἶναι εὐρύτερη καὶ γενικότερη ἀπ' ὅ,τι θὰ περίμενε κανένας, διαβάζοντας ἓνα ἄλλο, ὁποιοδήποτε γράμμα μιᾶς γερόντισσας μητέρας πρὸς τὸν γιό τῆς, μὲ τίς συνηθισμένες πληροφορίες γιὰ ὑποθέσεις καὶ ζητήματα οἰκογενειακῆς φύσεως. Ἀπ' αὐτὸ ὅμως ἀναδύεται ἐναργὰ ὅλη ἡ τραγικότητα τῆς καταστάσεως μιᾶς λεβεντογέννας μάννας πού «ἀντὶ μᾶνα ποτίστηκε μὲ χολή», λόγῳ καὶ τῆς κρατικῆς ἀδιαφορίας. Εἶναι συνεπῶς τοῦτο ἀντιπροσωπευτικὸ κειμήλιον καὶ μνημεῖον — πέραν τῶν ἄλλων — καὶ τῆς γνωστῆς, ἄλλωστε, ἀγνωμοσύνης καὶ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀγωνιστές, καὶ ἰδιαίτερα τῆς καὶ τότε ὑπόδουλης, ἀκόμα, ὑπόλοιπης Ἑλλάδας (Μακεδονίας, Θεσσαλίας κ.τ.λ.), καὶ δίνει ἀφορμὴ γιὰ ὀλιβερές, ἀναδρομικὰς σκέψεις γιὰ πρόσωπα, καταστάσεις καὶ πράγματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἀναγκάζεσαι «...διηγώντάς τα νὰ κλαῖς», ὅπως στιχούργησε καὶ ὁ τραγικὸς Ἑθνικὸς μας ποιητής...

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

SUMMARY

G. Ch. Chionides, Un unpublished letter (1863) of the Olympos chieffain Demos L. Lazos' mother.

A litter of Demos Lazos' mother sent from Thessalonica (5 Oct. 1863) to her son living in Atalanti is published with commentary.

1. Γνωρίζαμε ἤδη καὶ ἀπ' ἄλλου τὰ ὀνόματα ἀλλὰ καὶ τὴν ἡλικία τῶν ἐγγονῶν τῆς γιαιγιάς Λάζου, δηλαδὴ τῶν παιδιῶν τοῦ Δήμου Λ. Λάζου. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἐνέκδοτα....., σσ. 135-136. Γιὰ τὰ ἐγγόνια τῆς ἀπὸ τὸν ἄλλο γιό τῆς Τόλιο, βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐκστρατεία....., σ. 76.

2. Γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Στεφ. Ι. Παπαδοπούλου, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 97 κέ.

938
XI